

Stadnik I.O.
Kherson State University

CONCEPT WAR/ВІЙНА IN THE MILITARY THEMED POETRY: TRANSLATIONAL APPROACH

Summary

The paper deals with the problem of defining the notion of “poetic concept” relevant to poetic translation. Under analysis are the dominant conceptual metaphors of war and means of its realization in the target text. The present research focuses on the correspondence of the translators’ manner to the writer’s style and manner. Basic translational means applied by translators in the process of adequate reproduction of the concept WAR/ВІЙНА in the military themed poetry are analyzed.

Keywords: concept, military themed poetry, poetic translation, translation strategies, source text, target text.

УДК 82.091

СТЕРЕОТИП “COSSAK” ЯК ЕЛЕМЕНТ ІНТЕРПРЕТАТИВНОЇ МОДЕЛІ

Тьопенко Ю.А.

Київський національний університет технологій та дизайну

У статті розглянуто реалію «козак» як складову одного зі стереотипів у сприйнятті України й українства в англomовному світі та як елемент рецептивно-інтерпретативної моделі. Звернуто увагу на спільні й відмінні риси у розумінні України як «землі козаків» українцями й англійцями.

Ключові слова: стереотип, козак, рецепція, інтерпретативна модель, Т. Шевченко.

Постановка проблеми. У сприйнятті й тлумаченні української літератури, загалом України як суб’єкта міжнародних відносин, учасника глобального культурного процесу в англomовному культурному ареалі вагому роль продовжують відігравати фактори й елементи, пов’язані не так із сучасним станом рецептивного об’єкту, як зі стереотипним уявленням про нього, сформованим протягом попереднього часу. Освячена традицією та інерцією інтерпретативна призма накладає помітний відбиток на характер українського образу-іміджу у світі. Її всебічне вивчення зберігає підвищений ступінь актуальності.

На роль стереотипу у творенні образу, його значення в імагологічному дискурсі неодноразово зверталася увага. «Підміна імагологічного образу стереотипом, що має кінцевим результатом спрощення й однобічності, проте стійкі уявлення одного народу про інші, є дуже поширеним, нормативним явищем не лише в античності й середньовіччі, а й в пізніші часи. За слушним спостереженням... Ф. К. Штанцеля, «стереотипи комбінують мінімальну інформацію і максимальне значення» – зазначає Д. Наливайко [1, с. 10-11]. «Стереотипи, осмислені як оціночні судження, є певною формою генералізації окремих явищ, вони уніфікують уявлення про етнічні та суспільні групи... і посідають виняткову силу переконання й інерції завдяки зручності й легкості їхнього сприйняття та використання. Стереотип містить ніби «знання у таблетці», за висловом польського вченого Я. Тазбира», – констатує В. Хорєв [2, с. 65]. Ще одна функція стереотипів, на яку вказують дослідники, це – полегшення життя, економія часу й сил шляхом спрощення інформаційного потоку ззовні. «Клішироване сприйняття своїх сусідів та іноземців спрощує життя обивателя, – стверджує С. Коник, – дозволяє, не задумуючись, орієнтуватися у потоці інформації та подій. Стереотипи, пов’язані з «образом ворога»

або «образом друга», економлять час і енергію на обробку нової інформації. Вони дозволяють швидко, за небагатьма вирішальними ознаками розпізнати «свого» або «чужого» [3, с. 165].

Мета. Вагомим елементом стереотипного уявлення зазвичай були, й є реалії. Одна з них, яка завжди відігравала й до певної міри продовжує відігравати важливу роль у консервації стереотипів у сприйнятті та тлумаченні української літератури і культури, це – реалія «козак», «козацтво». Коли Західна Європа, а слідом з нею й Велика Британія, тільки-но знайомилися з феноменом козацтва, козаки сприймалися як атрибут російського політичного і побутового життя. Згодом ситуація змінилася, козаки одержали українську «прописку», незабаром вона закріпилася за ними остаточно, причому, так міцно, що словосполучення «український козак» почало сприйматися як прихована тавтологія. Мета статті полягає у тому, щоб визначити значення реалії-стереотипу «козак» як елементу рецептивно-інтерпретативної моделі, яка застосовується по відношенню до України.

Виклад основного матеріалу. На європейському матеріалі (без залучення британського) такий стан справ переконливо засвідчив Д. Наливайко у книзі «Очима Заходу. Рецепція України в Західній Європі XI–XVIII ст.»: «...Український відгомін, породжуваний передусім наполегливою визвольною боротьбою «козацького народу», знаходимо вже у ранніх західних просвітників, зокрема німецьких. Тут слід передусім згадати... Г. В. Лейбніца, який... у 1669 р. опублікував під псевдонімом Й. Г. Литвин трактат «Спроба політичних доказів у справі виборів польського короля», де зачепив і козацьку проблему, але оцінив козаків як деструктивний елемент у державно-політичному житті Речі Посполитої. Через три роки він написав... трактат «Про єгипетський похід короля Франції», де ставилося питання про можливе використання українських козаків у спіль-

ній боротьбі європейських народів проти Османської імперії... У пізнього Лейбніца зацікавленість Україною вже пов'язана з активним інтересом до Росії та вивченням її. Щоправда, згадана зацікавленість проявлялася у нього спорадично, але й за цим проявом можна судити, що ставлення великого вченого й філософа до «козацького народу» зазнало змін... Бурхлива історія України XVI-XVII ст. привернула до себе увагу С. Пуфендорфа, «батька німецького Просвітництва», за визначенням Е. Вінтера. У широко відомому свого часу «Вступі до європейської історії» Пуфендорф включив ряд подій і процесів з історії України. Як на важливе історичне явище вказав він на формування козацтва в Україні (Придніпров'ї), слухно зауваживши при тому, що завдяки козакам багаті землі південніше лінії Брацлав-Бар-Київ між Дніпром й Дністром аж до Чорного моря «густо почали населятися»... Далі він коротко розповідає про війни козаків з турками й татарами, про їхні морські походи, які «завдавали туркам великих поразок і руйнувань. Не обмежуючись Трапезундом, Синопом та іншими містами, вони наважувалися руйнувати цередмістя самого Константинополя»... Докладніше зупинився Пуфендорф... на Визвольній війні українського народу та приєднанні України до Росії, яке змінило співвідношення сил у Східній Європі. Головну причину козацьких повстань і Визвольної війни під проводом Хмельницького він побачив у політиці утисків і репресій, яку польський уряд проводив щодо козаків» [4, с. 465].

Козацтво – одна з яскравих, неповторних реальій українського життя, яка не мала аналогів ані в англофонному, ані загалом у західноєвропейському світі. Захоплення козацтвом мало в Європі традицію, трактувалося як щось цілком природне, засноване на тому, що, дійсно, мало місце в реальному житті. Колективні й індивідуальні образи козаків уже були відомі у світовій літературі. Козаків у Європі прийнято було сприймати як символ військової сили і звитяги, як воїнів, здатних перемагати навіть турків, які викликали у європейців острах. «У 1569 р. Польське королівство успадувало козаків разом із Україною від Литви, яка покладалася на них для захисту свого південного прикордоння від Кримського ханату, – поясне ситуацію, хоч і дивлячись на неї під дещо іншим кутом зору, Т. Снайдер. – Польща з'ясувала, що козаки мали велике військово значення не лише для захисту, а й для атаки. В тогочасній Європі польська кавалерія була найкращою, але найнефективніше її можна було використовувати для звернення битв; водночас держава мала проблеми з оплатою піхоти, якої потребувала для початку баталій. На якийсь час козаки заповнили цю нішу, продемонструвавши свою цінність у війнах зі Швецією у 1610-1602, Московією у 1611-1612 та Османською імперією у 1621 рр. Річ Посполита здобула свою найбільшу славу саме тоді, коли її польські та литовські рицарі билися пліч-о-пліч з українськими козаками» [5, с. 143].

З точки зору англійців, інших європейців, феномен козацтва, певна річ, виглядав екзотично, й сприймався саме так. З огляду на готовність британців до екзотики, зумовлену успіхами колоніальної експансії Британської імперії, ця особливість рецепції інонаціональної реальії виявилася значно більш вагомою, ніж це мало б бути. Екзотичність козацтва було перенесено на всю Україну й на український національно-культурний простір. В очах англійців екзотика інтерпретувалася як вичерпна й самодостатня, така, яка не потребує доповнень та уточнень. Погляд на українців,

який ґрунтувався на ній, не передбачав наявності у них як у суб'єктів, маркованих екзотикою, якоїсь окремійшій ідентичності, ба, навіть не припускав самої можливості чогось подібного. Жодних спроб міркувати про стиль буття українців як європейський, розуміти українську культуру як феномен європейського типу, бачити в ній бодай зародковий стан того дискурсивного способу конструювання національно культурних значень, котрий здійснює вирішальний вплив на націю й процеси нації творення, – в англомовному світі в той час, про який ідеться, не спостерігалось.

«В європейському сприйнятті Росії вже до кінця XVII століття намічаються дві протилежні тенденції – пише С. Коник: у Москві бачать і союзника, і ворога. З одного боку, росіяни були соратниками у боротьбі за «істинну віру» та поширення її на Схід, з іншого, – у них вбачалася загроза» [6, с. 166]. Козаки прекрасно вписувалися до першої частини пропонованої дихотомії: крім того, що на них дивилися як на колоритних представників «чужого» світу, сповненого екзотики, в них почали бачити союзників у протистоянні з турками. Останніх, як відомо, європейці тривалий час розглядали як найбільшу небезпеку для Європи.

Увага й інтерес до козацтва виявилися настільки сильними, що слово для позначення реальії було запозичене англійською мовою. Як відомо, слово «козак» увійшло в обіг набагато раніше, ніж з'явилися ті, які стали ним називатися самі й яких стали ним називати інші. Сліди його появи, при цьому, ведуть далеко за межі як сучасної України, так і історично зафіксованої української етнічної території. Загадковий термін тюркського походження примандрував на українські терени через Середню Азію з Маньчжурії, де він побутував ще в VI ст. нової ери. 1240 р. це слово зустрічається в одній з монгольських хронік, 1245-го в укладеному в Єгипті тюрксько-арабському словнику його значення розгромачується як: «вільна, бездомна, гнана людина» [див. про це: 7, с. 51]. У сучасних тлумачних словниках англійської мови й англомовних енциклопедичних виданнях слово або поняття «козак» трактується у більшості випадків двоюко: як «вільна людина» (free man) або як «авантюрист» (adventurer).

Таємничий, незвичайний навіть на рівні суто зовнішніх реальій світ козацької «вольниці» був в очах англомовних європейців головною, найбільш репрезентативною ознакою світу українського, визначав колорит останнього, а також значною мірою його характер і природу. Козак і козацтво при цьому ототожнювалися не з особливим військово-соціальним статусом, як це мало б бути з огляду на їхнє істинне положення у Речі Посполитій й на життєві реальії, а з ознакою етнонаціональною. Українці як окрема нація мало не ототожнювалися з козаками, хоч зважаючи на дійсний стан речей, подібний погляд напевно чим можна було вважати таким, що відповідав дійсності. Козацька складова в українському етнічному масиві була, безумовно, важливою, проте не вичерпувала усього розмаїття українства, і, тим більше, не визначала його сутність та особливості. Так сталося, що в Англії й у англофонному світі під впливом низки факторів одразу сформувалася певна точка зору на козацтво. Особливого інтересу до уточнення, хто такі козаки, звідки вони взялися й чим займалися, при цьому, англійці не виявляли. Британську читацьку публіку та громадську думку не зацікавили ані версії походження козацтва, ані різні думки щодо сутності цього явища. Погляд було обмежено близьким до стереотипного уявленням

про козаків як про добрих вояків екстравагантного вигляду та вдачі, які успішно воюють проти турків і перемагають їх, чим вносять свій внесок у спільну для всіх європейців справу вирішення «Східного питання» – витіснення Османської імперії за межі Європейського континенту.

Свою, без перебільшення досить важливу й вагому, роль у просуванні української літератури до англомовного середовища відіграла зумовлена поширенням німецької, гердерівсько-гримівської, концепції усної народної творчості як підґрунтя для нової національної літератури зосередженість Європи на фольклорі слов'ян. На повну силу вона виявилася на початку ХІХ ст. Зумовлений нею етнографізм національної культури дався взнаки й у перебігу процесу проникнення української культури до Великої Британії й до інших англомовних країн. «Континентальна» – німецько- і франкомовна – та «острівна» – англомовна – Європа, хоча подібне нечасто траплялося в історії, у цьому відношенні діяла загалом злагоджено й синхронно, не виявляючи ані особливих концептуальних, ані фактографічних відмінностей у сприйнятті України, у певному сенсі співпрацюючи одна з одною, доповнюючи зусилля одне одного, спрямовані на рецептивне освоєння нового для них фізичного та духовного простору. Фольклорний образ козака і тут зіграв свою роль.

Стереотип сприйняття України як «землі козаків» значною мірою зумовлював специфіку інтерпретації Т. Шевченка як «козацького поета», яка поширилася в англомовному середовищі по обидва боки океану в 1870–1890-ті рр., одержавши «друге дихання» у ХХ столітті. Першість у кваліфікації Т. Шевченка як поета саме «козацького» належить У. Р. Морфілові. 1886 р. у 53-ому томі видання «Журнал Макміллана» («Macmillan's Magazine») він опублікував статтю під красномовною і показовою у контексті тези про наголошеність «козацького» начала у творчості Кобзаря назвою «Козацький поет» («A Cossak Poet»). Під характеристикою «козацький» учений розумів, насамперед, «волелюбний», відзначаючи в такий спосіб зосередженість Шевченкового ліричного героя на оспівуванні притаманної українським козакам, Запорозькій Сечі волі як алгоритму людського життя, на козацькому прагненні до неї як до природного стану людського духу. Невипадково помітне місце у статті, про яку йдеться, було присвячено аналізу Шевченкових віршів під кутом зору їхньої антикріпосницької спрямованості: козацький стиль та спосіб життя протиставлявся способу селян-кріпаків за ознакою «свобода – несвобода». Образ запорозьких козаків ототожнювався з образом свободи, незалежності, козацька вольниця, при цьому, зводилася в абсолют, розглядалася як ідеальний стан людського духу, беззастережно позитивний *modus vivendi*, який, безумовно, вартий наслідування. Метафору, якою У. Р. Морфіл в одній з його інших праць, де теж фігурує Т. Шевченко, характеризує поета як «одного з дітей сонця, кров яких – це вогонь» [цит. за: 8, с. 72], якраз і побудовано на уявленні про козацький спосіб буття, невід'ємним атрибутом якого є, крім іншого, служіння «вогню», як у прямому, так і в переносному значенні цього слова – як символі волі.

Загадкова, екзотична, сповнена таємницею й через особливо приваблива інонаціональна реальність «козак» для англійців та англофонів мала смислове наповнення: «гарний вояк незвичного, з їхнього погляду, вигляду та дещо дивного способу життя, овіяний гучними славними перемогами». До цього часто-густо приєднувався важливий додатковий елемент: «найманець на службі «цивілізо-

ваних» держав Європи та їхніх правителів, якого використовують у боротьбі проти «Чужого» для християнського загалу в особі мусульман, турків». Розуміння українського козацтва як лицарства, як вільної спільноти шляхетних, освічених людей для англійців було не лише далеке, а й почасти дике, вони ні до чого подібного додуматися не могли. Згодом, коли завдяки знайомству з творчістю Т. Шевченка Англія й англійці побачать нову для них Україну – «Україну національну», ситуація зміниться. Не кардинально, лише певною мірою, але зміниться, виявивши зсув у напрямку відмови від надто поверхового, по суті своїй, примітивізованого сприйняття, до сприйняття, більш обґрунтованого, глибокого, наближеного до реальності. Елементи екзотики в образі України збережуться, проте загалом екзотична аура відійде на другий план, поступившись місцем погляду на українців як на націю, яка торує свій власний шлях. Зсув, про який йдеться, означатиме, крім іншого, перехід від «чистої» рецепції української літератури у Великій Британії й англомовному культурному ареалі загалом до рецепції з елементами інтерпретації, а згодом і до інтерпретації. Він також безпосередньо пов'язаний з Шевченком.

Розуміння Т. Шевченка як поета «козацького» вже на іншому теоретико-методологічному та пізнавальному рівні, було відтворене майже сто років потому. Це сталося тоді, коли Дж. Грабович, запропонувавши постструктуралістсько-міфологічне трактування індивідуального «коду» Кобзаря, застосувавши міфокритичний підхід до аналізу його текстів, дослідивши форми виявлення в них латентних міфологічних структур, – дійшов однозначного, на його думку, висновку щодо того, що у Шевченковій поезії закладено селянський, козацький (!), а також біблійний світи або, користуючись термінологією автора, «міфи». Світ-міф національний, при цьому, окремо не виділявся й не називався, проте був імпліцитно присутній у переліку провідних, на думку американського дослідника українського походження, Тарасових «міфів» з огляду на загальну концепцію дослідження, заснованій на погляді на Шевченка як на національного поета та генія, а також на трактуванні української нації як «козацько-селянської» [див. про це: 9]. Міфи «селянський» та «козацький» в інтерпретації Дж. Грабовича поставали не лише як дві окремі одна від одної стихії, а й як дві сторони одного й того самого феномену – української душі, українського національного ества, вищої сутності та істинної природи українства в процесі його формування, становлення, історичного розвитку.

Висновки. Смысловий компонент «козак» у сприйнятті українства англійцями й англофонами, хоч і втрачає вагоме образотворююче значення, яке він мав у минулому, все-таки залишається релевантним. З формальної точки зору, він, нібито, співпадає із самосприйняттям українців («козацького роду нема переводу», «...І покажем, що ми, браття, козацького роду...» та ін.), проте, по суті, істотно відрізняється від нього. До англомовного вжитку реалія й поняття «козак» потрапляють у редукованому вигляді, зберігаючи вкрай обмежений смисловий та символічний обсяг свого наповнення протягом усього часу побутування в інонаціональному середовищі. Тлумачення козака як носія націєтворчого начала, козацького товариства – як осередку демократичного устрою в англійському сприйнятті не спостерігалось, й спостерігатися, власне, не могло через низку обставин.

Список літератури:

1. Наливайко Д. Актуальні проблеми структури й стратегії літературної імагології // Наливайко Д. Літературна компаративістика. Вип. ІУ. Імагологічний аспект сучасної компаративістики: стратегії та парадигми. Частина І. / К.: Видавничий дім «Стилос», 2011. – С. 4-60.
2. Хорев В. Имагологический аспект изучения культурных связей // В. Хорев / Літературна компаративістика: Вип. ІV: Імагологічний аспект сучасної компаративістики: стратегії та парадигми: Частина І. – С. 61-70.
3. Коник С.В. Россия в представлении западноевропейцев // С. Коник / Россия и Европа: История, традиции и современность. Том І / Сост. А.А.Музафаров. – М.: Вече, 2014. – (320 с.) – С. 163-208.
4. Наливайко Д.С. Очима Заходу. Рецепція України в Західній Європі ХІ-ХУІІІ ст. // Д. Наливайко / К.: Основи, 1998. – 578 с.
5. Снайдер Т. Перетворення націй. Польща, Україна, Литва, Білорусь. 1569-1999. / пер. з англ. – К., Дух і літера, 2012. – 464 с.
6. Коник С.В. Россия в представлении западноевропейцев.
7. Славинський М. Першими розпочинали битви. / М. Славинський / Віче, Жовтень / 2013, № 19 (352). – С. 17-19.
8. Кравченко О. Шевченкіана англійською мовою / Осип Кравченко // Сучасність. – 1964. – № 8. – С. 70-84.
9. Grabowicz G.G. The poet as mythmaker. A study of symbolic meaning in Taras Sevcenko: Monogr. ser. – Cambridge, Mas., 1982.

Тёпенко Ю.А.

Киевский национальный университет технологий и дизайна

СТЕРЕОТИП “COSSAK” КАК ЭЛЕМЕНТ ИНТЕРПРЕТАТИВНОЙ МОДЕЛИ**Аннотация**

В статье рассмотрена реалья «казак» как составная часть одного из стереотипов в восприятии Украины и украинцев в англоязычном мире и как элемент рецептивно-интерпретативной модели. Обращено внимание на общие и различные черты в понимании Украины как «земли казаков» украинцами и англичанами.

Ключевые слова: стереотип, казак, рецепция, интерпретативная модель, Т. Шевченко.

Topenko Yu.A.

Kyiv National University of Technologies and Design

THE STEREOTYPE “COSSAK” AS AN ELEMENT OF AN INTERPRETATIVE MODEL**Summary**

In the article, the culture-specific concept “Cossack” is considered as a component of one of the stereotypes in the perception of Ukraine and the Ukrainians in the English-speaking world and as an element of receptive-interpretative model. The focus is placed on common and distinctive features in the understanding of Ukraine as “the land of the Cossacks” by the Ukrainians and the British.

Keywords: stereotype, Cossack, reception, interpretative model, T. Shevchenko.

УДК 811.111'272'42

**ДІСЛОВА-ВЕРБАЛІЗАТОРИ КОНЦЕПТУ LANGUAGE/МОВА
У ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ ДИСКУРСІ****Ярич М.В.**

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

У статті розглянуто дієслова-вербалізатори концепту LANGUAGE/МОВА у публіцистичному дискурсі. Визначено поняття концепту як одиниці когнітивної лінгвістики. Встановлено мовні одиниці, які репрезентують концепт у мові. Проаналізовано супровідні до лексеми імені-концепту дієслова як спосіб текстової репрезентації образності і змісту концепту LANGUAGE/МОВА на основі його актуалізації у статтях із британських журналів. Здійснено класифікацію дієслів-вербалізаторів даного концепту за тематичними сферами вираження концепту.

Ключові слова: концепт, когнітивна лінгвістика, дієслова-вербалізатори, лексема-ім'я концепту, мовна одиниця, мовна реалізація.

Постановка проблеми. Глобальним завданням сучасного мовознавства є пояснення ментальних та психологічних процесів людської свідомості за допомогою мовних засобів. Сукупність понять та значень, які притаманні мові та за допо-

могою яких носії цієї мови сприймають та інтерпретують світ, утворюють мовну картину світу, важливим фрагментом якої є його вербалізовані концепти. Саме цими одиницями, «провідниками різноманітної інформації» і оперує когнітивна лінгвістика [3, с. 22].